

การวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านวัฒนธรรม นำมาสู่การเข้าใจสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น

สุกัญญา มุกตามนต์¹

บทความลานวัฒนธรรมในวารสารสุสมิแลฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับเกียรติจาก อาจารย์ยวาทิ ทรัพย์สิน อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านวัฒนธรรม ในส่วนของการเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น มาถ่ายทอดสู่ประชาคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วสังคม ชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของเรา ซึ่งพวกเรามุ่งหวังและยังได้รับการคาดหวังจากสังคมให้เกิดความสันติสุขเหมือนดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความประสงค์ที่จะสะท้อนภาพกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นอีกหนึ่งตัวจักรสำคัญที่ทำให้เราได้เห็นภาพเชิงลึกของชุมชน เพื่อนำสู่การเข้าใจสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแท้จริง

การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ ความจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์และสังคม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกลึกซึ้งทัศนคติ ความหมาย การตีความ การเรียนรู้ของมนุษย์ในบริบททางวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งจะมีความซับซ้อนและเป็นพลวัต (dynamic) โดยมนุษย์เท่านั้นที่จะเข้าใจกันเองได้ ซึ่งถ้าหากได้เข้าไปใกล้ชิดอยู่ในสภาพ

การณ์นั้นๆ นานพอเพียง และเกิดการเรียนรู้เข้าใจได้ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สนทนา ได้ตอบค้นหาความจริงจากบุคคลและจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นการศึกษาที่ลุ่มลึก (in-depth) และใช้เวลานาน เน้นการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งอาจถูกสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงปริมาณได้บ้างในส่วนที่มีความสำคัญ และผู้วิจัยจะเป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินการวิจัย ทั้งนี้เทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการใช้ข้อมูลจากการบันทึกเหตุการณ์แบบเอกสาร-หลักฐาน เป็นต้น โดยในการวิเคราะห์ข้อมูล จึงไม่เน้นวิธีการเชิงปริมาณ แต่จะใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลจากส่วนย่อยไปยังส่วนใหญ่หรือภาพรวม หากใช้ข้อมูลตัวเลขมาประกอบก็มักจะใช้แค่สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย เป็นต้น

ส่วนสำคัญสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การตีความ (Interpretation) ในการให้ความหมายแก่พฤติกรรมอย่างเที่ยงตรง นั้น การวิจัยเชิงคุณภาพจะไม่อยู่ภายใต้กรอบของสมมติฐานที่กำหนดไว้ก่อน แต่จะพัฒนาคำถามและสมมติฐาน

¹ นักวิชาการอุดมศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

การวิจัยในระหว่างที่ดำเนินการวิจัย (emergent hypothesis) และสุดท้ายอาจจะได้ข้อสรุปบนพื้นฐานของข้อค้นพบที่เรียกว่า ทฤษฎีเชิงอุปมาน (inductive theory) หรือทฤษฎีจากฐาน (grounded theory) ซึ่งจะมีความเฉพาะเจาะจงตามบริบทของการวิจัย แนวทางการวิจัยจึงอิงวิธีการอุปมานเป็นหลัก ดังนั้น การตีความหรือการให้ความหมายแก่พฤติกรรมและเรื่องราว จึงเป็นหัวใจของวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการตีความเป็นเทคนิควิธีที่ไม่มีแบบแผนแน่นอนตายตัว แต่โดยหลักแล้วต้องอาศัยการเข้าถึงปรากฏการณ์อย่างแท้จริง

หากเราเข้าใจถึงกระบวนการเบื้องต้นในการวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว จะทำให้มองเห็นภาพกว้างๆ ของการไม่ถูกจำกัดด้วยตัวเลขและสถิติต่างๆ ในการวิจัย แต่จะเป็นการศึกษาเรียนรู้ รวบรวม ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลจริงที่เชื่อถือได้ โดยได้มาด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งแหล่งข้อมูลจริงที่เชื่อถือได้ ก็คือ ข้อมูลภาคสนามจากชุมชน นั่นเอง

การที่นักวิจัยเชิงคุณภาพจะเข้าถึงชุมชนได้นั้น สิ่งสำคัญคือ ต้องมีการเตรียมตัวในการใช้เครื่องมือการวิจัยพร้อมกับการทำตัวให้ชาวบ้านยอมรับและไว้วางใจ (rapport) ซึ่งการปรับตัวด้านต่างๆ ในสนามวิจัยนั้น ผู้วิจัยต้องอาศัยประสบการณ์ค่อนข้างมาก โดยเริ่มแรกอาจไม่ได้รับความสะดวกสบาย และเกิดปัญหาหลายๆ อย่าง แต่หากเรามองกลับว่า สิ่งเหล่านี้เป็นช่วงเวลาที่ดีเริ่มต้นและสำคัญที่สุดในชีวิตแล้ว เราจะได้รับประโยชน์มากมายในการเริ่มต้น ซึ่งจะเป็นประสบการณ์ที่นำไปปรับใช้ได้ในการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งต่อไป และยังทำให้เราได้รับผลการวิจัยจากชุมชนที่มีประสิทธิภาพอีกด้วย

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ การเข้าใจถึงพฤติกรรมของคนในชุมชนที่เลือกศึกษา ได้แก่ การเข้าใจพฤติกรรมของชาวบ้านอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมในภาพรวมและความเป็นเอกลักษณ์

ทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งชาวบ้านแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรมเฉพาะที่แตกต่างกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องเน้นข้อมูลเกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมดังกล่าว เพื่อให้ได้ผลการวิจัยสะท้อนภาพที่แตกต่างอันเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชุมชน สังคม นั้นๆ ได้อย่างกระจ่างแจ้ง ซึ่งการจะได้มาซึ่งข้อมูลเหล่านั้น ผู้วิจัยต้องสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านโดยต้องพิจารณาถึงส่วนสำคัญต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การติดต่อชาวบ้าน ซึ่งการปรับตัวและวางตัวให้เข้ากับชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกของชาวบ้าน (sensitive) เพราะในบางท้องถิ่นจะปฏิเสธสิ่งใหม่ คนใหม่ หรือ ความรู้สึกใหม่ๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องอาศัยความเป็นนักมนุษยสัมพันธ์ รวมไปถึงบุคลิกที่เป็นที่ไว้วางใจของชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้การติดต่อชาวบ้าน เป็นเรื่องไม่ยากนัก

2. การกระทำทางสังคมหรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ กับชาวบ้านในชุมชน และเข้าช่วยเหลือชาวบ้านทำอะไรต่างๆ ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมเกี่ยวกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี อีกทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อชาวบ้านได้อย่างมั่นคง

3. การหาที่อยู่อาศัย ผู้วิจัยมักจะหาที่อยู่ที่เหมาะสมซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อสังเกตเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ง่าย และต้องปรับตัวไปตามประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ การแต่งกาย การกินอาหาร สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ควรเป็นของที่ทำขึ้นในท้องถิ่น หรือที่โบราณเรียกว่า เข้าเมืองตาหลิ่วให้หลิ่วตาตาม นั่นเอง

4. การเลือกบทบาทที่ต้องแสดงในชุมชน เพราะผู้วิจัยต้องอยู่ในกรอบและทำงานภายในสถานภาพหรือบทบาทที่ชาวบ้านกำหนดไว้ เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับการอยู่ร่วมกันในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

5. การสังเกตการใช้ชีวิตของคนในชุมชน

ทัวๆไป ที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน ซ้ำๆ ทุกวัน จนในที่สุดสามารถพยากรณ์ว่าอะไรจะเกิดขึ้นบ้างในวันหนึ่งๆ ได้ ถือเป็นความสำเร็จอย่างยิ่งถ้าผู้วิจัยสามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้

6. การสัมภาษณ์คนในชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจะเป็นประโยชน์ต่อนักวิจัยมาก เพราะจะทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงการพูดจากันแบบธรรมชาติ ไม่ได้เป็นการสอบถามข้อมูลหรือสัมภาษณ์เพื่อให้ได้รับคำตอบที่เป็นทางการ อาจทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่สะดวก

พื้นฐานจากการเข้าใจชุมชนในส่วนเล็กๆ นี้ ถึงแม้จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผู้วิจัยพึงจะได้สัมผัสในช่วงตลอดระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยแล้ว ยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเรื่องต่างๆ ระหว่างผู้วิจัยและคนในชุมชนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย เพื่อให้สะท้อนภาพงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้รับอิทธิพลหรือวัฒนธรรมของชุมชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านวัฒนธรรมที่นำมาสู่การเข้าใจสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างงานวิจัยที่มีกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพอันนำมาสู่การเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง โดยที่ผู้วิจัยเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาและได้ดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

แหวนและเข็มกลัด : สัญลักษณ์ทางด้าน

ศิลปวัฒนธรรมชาวไทยมุสลิม

(Silvering and pin : Art and cultural meaning of Thai Muslim)

ผู้วิจัย อาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน

ความเป็นมา

จากความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง อันได้แก่ กลุ่มคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา กลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม และรวมไปถึงกลุ่มคนไทยที่มีเชื้อสายจีน ซึ่งได้อยู่ร่วมกันมานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรมและมีการผสมผสานกลมกลืนทางสังคมของคนที่แตกต่างกันไปจากวัฒนธรรมของท้องถิ่น หรือภูมิภาคอื่นในสังคมไทย การศึกษาทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง ทราบว่าประชาชนในชุมชนมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อทางศาสนาของตนอย่างชัดเจน ส่วนในการสร้างสรรค์งานทางด้านศิลปะ ก็มีรูปแบบแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ผลจากการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นที่มีเงื่อนไขทางด้านศาสนาหรือระบบความเชื่อที่แตกต่างกันนี้ หากมั่นใจว่าไม่มีการศึกษาทำความเข้าใจ โดยการแยกประเด็นการศึกษาออกเป็นหน่วยย่อย หรือการศึกษาเฉพาะด้านแล้วย่อมที่จะเกิดความเข้าใจที่ผิดพลาด ซึ่งอาจจะมีผลนำไปสู่ความขัดแย้งหรือก่อให้เกิดการบงกชของคนในสังคมและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติได้ ดังนั้นการศึกษาเรื่อง แหวนและเข็มกลัด คือสัญลักษณ์ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม จึงเป็นการศึกษาเพื่อรู้ถึงการสร้างสรรค์งานทางด้านศิลปะ โดยใช้แหวนและเข็มกลัดเป็นสื่อในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างของไทย ที่มีความงามทางด้านศิลปะ และเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการ

ใช้แหวนของผู้ชายและเข็มกลัดผ้าฮิญาบของผู้หญิงชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง (ยะลา, นราธิวาส และปัตตานี)

2. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับวิธีทำแหวนและเข็มกลัดผ้าฮิญาบของผู้หญิงชาวไทยมุสลิม

3. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบทางด้านศิลปะ และวัฒนธรรมของการใช้แหวนและเข็มกลัดผ้าฮิญาบของผู้หญิงชาวไทยมุสลิม

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research)

ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ชาวไทยมุสลิม โดยแบ่งกลุ่มสัมภาษณ์เป็น 3 กลุ่ม

1. ผู้ที่มีอายุระหว่าง 20-40 ปี
2. ผู้ที่มีอายุระหว่าง 40-60 ปี
3. ผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. แหวนมุสลิม คือ แหวนเงินที่มีหัวทำจากหินสีและรัตนชาติ

2. เข็มกลัด คือ เข็มกลัดที่สตรีมุสลิมใช้กลัดผ้าฮิญาบ

3. วัฒนธรรมอิสลาม หมายถึง วัฒนธรรมที่โยงยึดอยู่กับกรอบที่เป็นหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม มีชื่อว่าวัฒนธรรมอิสลาม และผู้ที่ยึดถือปฏิบัติเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมอิสลาม จึงได้แก่ ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือ “มุสลิม” อันที่จริงการที่จะได้เป็นมุสลิมที่แท้จริงหรือมุสลิมที่โยงยึดอยู่กับกรอบของวัฒนธรรมอิสลามที่ถูกต้อง ประการแรกต้องมีความรู้เรื่องหลักศาสนาอิสลาม ซึ่งมีที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดิษ ของท่านศาสดามูฮัมมัดเป็นแนว

ปฏิบัติ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นตัวกำหนดค่านิยม คือจริยธรรมทางวัฒนธรรมของความเป็นมุสลิมที่บอกให้ว่ามุสลิมจะต้องยึดถือหลักศรัทธา และหลักปฏิบัติที่ดีอย่างเคร่งครัด

การวิเคราะห์ข้อมูล

รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ใช้การศึกษาทางด้านมานุษยวิทยา

สรุปผลวิจัย

1. การใช้เข็มกลัดประดับผ้าคลุมผมของสตรีมุสลิมมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องประดับตกแต่งร่างกายเท่านั้น ซึ่งวัสดุและรูปแบบของเข็มกลัดไม่ได้จำกัดในเรื่องของรูปแบบและลวดลายขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้ใช้เป็นสำคัญ

2. การใช้แหวนของชายไทยมุสลิม นิยมใช้แหวนเงิน ไม่ใช่แหวนทองเพราะเป็นข้อห้ามตามหลักศาสนาอิสลาม

ข้อคิดสำหรับการทำวิจัยเชิงคุณภาพ

จากการพูดคุยกับอาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน เรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการศึกษาภาคสนามหรือการศึกษาทางวัฒนธรรมนั้น ท่านได้ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะว่า การปรับตนให้เข้ากับชุมชนและการมีความจริงใจกับคนในสังคมเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะถ้าหากคนในพื้นที่ๆ เราทำการศึกษาวิจัยไม่ไว้วางใจนักวิจัยแล้ว ก็ยากที่จะได้รับข้อมูลที่แท้จริงจากชุมชนและในส่วนตัวของผู้วิจัยจะต้องเป็นนักสังเกต ช่างถาม เพราะการสังเกตและการซักถามจะนำซึ่งข้อมูลทางสังคมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำการศึกษาวิจัย

ยังคงมีงานวิจัยเชิงคุณภาพอันหลากหลายที่บ่งบอกถึงความเข้าใจชุมชนอย่างแท้จริง ปรากฏให้เห็นอย่างดาษดื่นในแหล่งสืบค้นข้อมูลต่างๆ ซึ่งล้วน

แต่สะท้อนภาพส่วนลึกของความเป็นอยู่ในชุมชน โดยได้มาจากกระบวนการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมชุมชนที่ส่งผลต่อการเข้าใจ อีกทั้ง ยังเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการสร้างความสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน สังคมนำสู่การพัฒนาได้อย่างกลมกลืนภายใต้ความรู้สึที่เป็นพวกพ้องเดียวกัน เพียงแต่จะมีใครสักกี่คนที่เห็นคุณค่าของกระบวนการและผลลัพธ์ของสิ่งเหล่านี้ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการสนับสนุน ส่งเสริม

และสร้างสรรค์ชุมชน สังคม รวมไปถึงท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อลบภาพความขัดแย้งอันน่าหวาดวิตก ที่ยังคงเป็นเสมือนเงาติดตามตัวของคนในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และไม่เคยเลือนหายไปจากความรู้สึก..ตลอดระยะเวลาที่ยังมีโอกาสนับลมหายใจเข้าออก...

อ้างอิง

งามพิศ สัตย์สงวน. (๒๕๕๓). การวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

<http://www.thaiedresearch.org/result/detail.php?id=6701> (สืบค้น : วันอังคารที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๑ เวลา ๒๓.๔๐ น.)

